

Κα. Ημερ
1892

ΣΥΝΤΟΜΟΝ ΒΙΟΓΡΑΦΗΜΑ

ΧΑΤΖΗ ΜΙΧΑΛΗ ΓΙΑΝΝΑΡΗ

Ὁπλαρχηγοῦ Κρήτος.

Ἰ ἐθνικαὶ ὑπηρεσίαι τῆς Κρήτης εἰσὶ τοσαῦται ὥστε ὁ Κρής εὐλόγως δύναται νὰ χαρακτηρισθῆώς ὁ κατ' ἐξοχὴν στρατιώτης καὶ φύλαξ τοῦ σήμερον Ἑλληνισμοῦ. Τεκμήριον τούτου προφανές καὶ ἀναντίρρητον πρόκειται ἡμῖν ἡ σημερινὴ θέσις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἐταπεινώθη ἡ μέχρι τοῦδε ἀταπεινώτος Κρήτη, συνεταπεινώθη καὶ ὁ λοιπὸς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμός, ἔπαθεν ἡ ἐκκλησία, διώκεται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν δίκαιον εἶνε νανομολογήσωμεν ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Κρήτης ἀποτελεῖ τὴν λαμπροτάτην σελίδα τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τούτου οὕτως ἔχοντος, νομίζομεν ὅτι ἐπιτελοῦμεν καθήκον φιλοπατρίας παρατιθέμενοι συνοπτικὴν σχιαγραφίαν τοῦ βίου ἐνὸς τῶν ἀληθῶς ἐξοχωτάτων στρατιωτῶν καὶ γηραιῶν προμάχων τῆς Κρητικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶνε ὁ ἀρχηγὸς Χατζῆ Μιχάλης Γιάνναρης.

Ὅπως ἐν πάσῃ ἱστορικῇ χώρᾳ ὑπάρχουσιν ἰδιαίτερα διαμερίσματα ἅτινα ἔνεκα τῆς φυσικῆς ἢ χωρογραφικῆς αὐτῶν θέσεως, ἐν παντὶ κινήματι προέχουσι καὶ ἡγοῦνται τῶν λοιπῶν, οὕτω καὶ ἐν Κρήτῃ ἀδιαφιλονικήτως τὸ δυτικὸν τμήμα, τὸ τῶν Χανίων, πρωταγωνιστεῖ ἀπ' αἰῶνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Κρητικῶν ἀγώνων. Τὸ τμήμα τοῦτο ἀποτελεῖται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς ὑπερηφάνου καὶ περιωνύμου ἐπαρχίας Σφακίων, ἐκ τοῦ Ἀποκορώνου, τοῦ Σελίνου, τῆς Κισιάμου καὶ τῆς Κυδωνίας. Ὁ γινώσκων ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα δύναται ἀδιστακτικῶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ Κυδωνία εἶνε ἡ πολυπαθεστάτη καὶ ἡ μᾶλλον αἱματοβαφῆς ἐπαρχία τῆς Κρήτης, ἅτε κειμένη εἰς τὸ στόμιον τοῦ δράκοντος, ἤτοι εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Χανίων, τοῦ κεντρικοῦ ὄρμητρίου τῶν Τούρκων. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ, ΝΔ τῶν Χανίων,

καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Λευκῶν ὄρεων, κεῖται ὀνομαστό-
τατον χωρίον ἀποτελούμενον ἐκ 250 περίπου οἰκιῶν καὶ ἀριθμοῦν
οὐχὶ πλείονας τῶν 1000 ψυχῶν. Ἄλλ' οἱ 250—300 μαχηταί,
οὓς ἡ κώμη αὕτη ἀντιτάσσει ἐκάστοτε κατὰ τῶν Τουρκικῶν
στρατιῶν τοιαῦτα μεγαλουργήματα καὶ ἀνδραγαθήματα ἐπιτε-
λοῦσιν ὥστε ἀναγνωρίζεται ὑπὸ Κρητῶν τε καὶ ξένων ὡς τὸ πο-
λεμικώτατον καὶ ἡρωικώτατον χωρίον τῆς Κρήτης, ὡς τοιοῦτο
δὲ χαρακτηρίζεται καὶ μισεῖται ἐξόχως καὶ ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν
ἄρχῶν. Τὸ περιώνυμον τοῦτο χωρίον καλεῖται Λάκκοι, οἱ δὲ κά-
τοικοι αὐτοῦ Λακκιῶται. Ἡ ἱστορία τῶν Λάκκων ἐὰν συνεγρά-
φето μετ' ἀκριβείας καὶ δυνάμειος θὰ κατελάμβανεν ἀναντιρρήτως
τὴν εὐπρεπεστάτην σελίδα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κρήτης. Τὴν ἐν-
δοξον ταύτην σελίδα ὡς καὶ τὴν λοιπὴν πολυτιμοτάτην ἱστορίαν
τῆς μεγαλουργοῦ Νήσου καταλείποντες τοῖς ἀρμοδίοις, περιορι-
ζόμεθα εἰς βιογραφικὰς τινὰς σημειώσεις περὶ τοῦ ἡγέτου τῶν
Λάκκων, τοῦ πολυκαθεστάτου στρατιώτου καὶ ἱστορικωτάτου τῶν
τῆς Κρήτης ὀπλαρχηγῶν.

Ὁ ὀπλαρχηγὸς οὗτος, Χατζῆς Μιχάλης Γιάνναρης, εἶνε γνή-
σιον τέκνον τῶν ἡρωικῶν καὶ ὑπερῆφάνων Λάκκων. Ἡ οἰκογέ-
νεια αὐτοῦ εἶνε ἱστορικωτάτη, ἐξεταζομένη δὲ γενεαλογικῶς
ἀνέρχεται εἰς τὴν Ἑνετικὴν ἐποχὴν. Τρεῖς ἄνδρες, λέγει ἡ παρά-
δοσις, καταδιωκόμενοι ὑπὸ Ἑνετοῦ ἀρχοντος ἀνήλθον ὑπεράνω
τῶν Μεσσηνῶν καὶ ἐγένοντο οἰκισταὶ τῶν Λάκκων, ὁ Κόκκος,
ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Μπίμπος. Εἰς τῶν ἀμέσων ἐγγόνων τοῦ Κόκ-
κου Ἰωάννης ἢ Γιάννης ἐπωνομάσθη Γιάνναρης (ἦτοι μέγας
Γιάννης) διὰ τὸ πελώριον αὐτοῦ ἀνάστημα. Οἱ ἀμέσοι γόνοι τοῦ
Γιάνναρη τούτου κατέλιπον μεγάλην φήμην ἐπὶ ἀνδρεία καὶ
μεγαλοφροσύνη, πολλὰ δὲ ἱστορικὰ παραδόσεις καὶ διάφορα δη-
μῶδη ἄσματα τῆς 17ης καὶ 18ης ἑκατονταετηρίδος ἐξαίρουσι
τὰς μεγάλας ἀρετὰς τῶν Γιαννίρηδων, μάλιστα δὲ τοῦ Νικο-
λάου Γιάνναρη, οἶον

*Νικόλα τ' ἀντροκάλεσμα ἄφης το, μὴν το κάρης,
κί' ἀκόμα ζωταναὶ ἄμεσια κί' ἀκόμη γῆς παθιομεί,
κί' ἀκόμη τὰ δοξάρια μας κ' ἐκεῖνα ζωτανά' ριε.*

Καὶ ἕτερον

*Φωτῆρ καὶ κλαῦμαρ ἄκουσα 'ς τὸ Ὄρθοδνι κ' εἰς τοὶ Λάκκουσ.
τὸ Γιάνναρη σκοτώσανε, χαῖμός 'ς τὸ παλληκάρι !
Δὲν πάει μπλιὸ εἰς τ' Ὄμαλό, 'ς τὰ ῥημοκοῦραδάν του*

* ΣΗΜ. Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἀναφέρεται ἐν τῇ διαμερίσματι τούτῳ ἐπιτροπὸς Κορκο.

νά βρῆ τοὶ συζευτᾶδες του, νὰ ἰδῆ καὶ τοὶ βοσκοὺς του,
νὰ τῶνε δεῖξῃ χειμαδιὰ καὶ τόπους ἐδικοῦς του.

*Ἐτι δέ·

Μωρὲ κοπέλια Σφακίανὰ ὅσα ἴστε τῶν ἀρμάτων,
πιᾶστέ τα καὶ γλακῆσετε εἰς τ' Ὀμαλὸ νὰ πᾶμε,
κ' ἐκάμαν πάλι φορικὸ οἱ γι Ἀρχοντομουσοῦροι
τὸ Γιάνναρη σκοτώσανε, τὸν νιὸ τὸν παινεμένο.

Γόνος ἄμεσος τῶν ἀγμωδῶς ἐξυμνουμένων καὶ θρηνουμένων
τούτων Γιαννάρηδων ὑπῆρξεν ὁ Ἐμμανουήλ (1750—1805 περί-
που), πάππος τοῦ περὶ οὗ πρόκειται Χατζῆ Μιχαῆλ ὁ Ἐμμα-
νουήλ οὗτος ἐπεκλήθη κοινῶς, δι' ἃ ἐγίνωσκε γράμματα, Γιαν-
ναροδόσκαλος ἐξυμνηθεὶς ὡσαύτως ἐν δημώδεσιν ἄσμασιν.

Ὁ Γιανναροδόσκαλος οὗτος ἐγέννησε μονογενῆ υἱὸν τῶ 1802
τὸν Ἰωάννην, ἐπονομασθέντα κατὰ τὸ κρητικὸν ἔθιμον Γιαννα-
ράκην ἤτοι υἱὸν τοῦ Γιάνναρη, καὶ μνημονεύομενον ἐν τῶ στρα-
τιωτικῷ καταλόγῳ τοῦ 1824 ὡς πεντηχόνταρχον 22 ἐτῶν. Ἐκ
τοῦ Ἰωάννου τούτου μετονομασθέντος Χατζῆ Παπᾶ δι' οὗς λό-
γους θέλομεν ἰδῆ ἄμεσως, ἐγεννήθησαν πέντε υἱοί, οἱ Ἐμμα-
νουήλ, Νικόλαος*, Ἀντώνιος (φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ἀλιγάνου
τῶ 1867), ὁ περὶ ὃ οὗ λόγος Μιχαῆλ ἢ Μιχαῆλης, καὶ πέμπτος ὁ
νεώτατος ἀλλ' ἀτρόμητος μαχητῆς Παναγιώτης, πολλάκις ἐν ταῖς
μάχαις τραυματισθεὶς, τελευταῖον δὲ πεσὼν μεταξὺ τῶν προμά-
χων τῆς ἐν Μπουτσουναρίοις μάχης (τῇ 21 Μαρτίου 1867), κομι-
σθείσης τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ εἰς Χανία πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν
Τούρκων.

Ὁ πατὴρ τῶν πέντε τούτων υἱῶν Ἰωάννης ἐχειροτονήθη τῶ 1835
ἱερεὺς, ἐπονομασθεὶς ἀπλῶς Παπᾶ - Γιάννης ἢ Γιανναρόπαππας,
Ἀποθανούσης τῆς συζύγου αὐτοῦ τῶ 1849, πρὸς διασκέδασιν τῆς
θλίψεως αὐτοῦ παρέλαβε τοὺς δύο νεωτέρους υἱοὺς τρι, τὸν ἡμέτε-
ρον Μιχαῆλ καὶ Παναγιώτην καὶ μετέβη τῶ 1850 εἰς Ἱεροσό-
λυμα ὡς προσκυνητῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ἐκεῖθεν ἐπανελθόντες
μετὰ ὀκτῶ μῆνας πατὴρ καὶ υἱοὶ ἐπωνομάσθησαν κατὰ τὸ ἀρχαιο-
πρεπὲς πρὸ Ἑλλήσιν ἔθιμον χατζῆδες ἤτοι προσκυνηταί. Καὶ ὁ
μὲν πατὴρ ἐκλήθη Χατζῆ Γιανναρόπαππας ἢ ἀπλῶς καὶ συν-
τόμως Χατζῆ Παπᾶς, ἐκ δὲ τῶν υἱῶν ὁ μὲν Μιχαῆλ ἢ Μιχα-
ῆλης ἐπωνομάσθη Χατζῆ Μιχαῆλης ὁ δὲ Παναγιώτης Χατζῆ-Πα-
ναγιώτης. Ἐντεῦθεν καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ὁ ἀρχῆθεν Μι-

* Ὁ Νικόλαος οὗτος εἶνε πατὴρ τοῦ παρ' ἡμῖν συγγραφέως, ἀφηγητοῦ, καὶ δοκιμοῦ
λεξικογράφου κ. Α. Ν. Γιάνναρη.

χαλὴ Γιάνναρης (ἢ ἐπὶ τὸ κρητικώτερον Γιανναράκης) ἐπεκλήθη Χατζῆ Μιχάλης Γιάνναρης καὶ βραδύτερον, ὀνομαστος γενόμενος, ἀπλῶς Χατζῆ Μιχάλης. Ὑπὸ τὸ συντετμημένον τοῦτο ὄνομα γνωρίζει αὐτὸν σύμπασα ἡ Κρήτη καὶ ἡ ἱστορία. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ προσθέσωμεν ἐν παρόδῳ ὅτι παρὰ τοῖς Κρησί, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν ἄπειροι χατζῆδες, καλεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπλῶς Χατζῆς, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν τοιοῦτος.

Ὁ Χατζῆς λοιπὸν ἢ ὅπως ὑπογράφεται χάριν ἀκριβείας καὶ εὐλαβείας πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα Χατζῆ-Μιχάλης Γιάνναρης, (Χ. Μ. Γιάνναρης), παιδιόθεν ἐπρώτευεν ἐν τοῖς ἀγγλίσιν αὐτοῦ, ἀέποτε δ' ἀνεγνωρίζετο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρχηγός. Γράμματα ἐδιδάχθη ὅσα ἐπέτρεπον αἱ τότε περιστάσεις ἐν Κρήτῃ ἤτοι τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἢ κολλυβογράμματα. Ἡ μικρὰ αὐτῆ ἀλλὰ σπανίζουσα τότε παιδεία καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἐπίσκεψις τοῦ Ἁγίου Τάφου ἦσαν λόγοι ἰσχυροὶ διὰ τὸν ἱερέα πατέρα καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ ὅπως προορίσωσιν αὐτὸν μέλλοντα ἱερέα, ἀλλ' αἰφνίδια συμβάντα ἐματὰίωσαν τὸ σχέδιον τοῦτο. Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος συνετάραξε τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἰκὸς δὲ καὶ τὰ ἐν Κρήτῃ ἀκοίμητα αὐτῆς τέκνα. Ὁ ἡμέτερος Χατζῆς φύσει ζωηρὸς ὢν ἐξετέθη ὑπεράγαν εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς μέλλων δὲ νὰ καταδιωχθῆ κατέφυγε μετὰ τινος φίλου καὶ συνηλικιώτου αὐτοῦ Γ. Κωσταντάκη ἀπὸ μονῆς ὡς μονὴν προφασιζόμενος ὅτι ἐμελλε νὰ καλογηρευθῆ, μετονομασθεὶς Σάββας. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ λεγομένου Ἀπανωσήφῃ ἐν Ἡρακλείῳ συνευθυμήσας ἐσπέραν τινὰ μετὰ δοκίμων μοναχῶν ἤρξατο ἄδων πολεμικὰ ἄσματα περὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας καὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Τῇ ἐπαύριον πρῶτ' οἱ δύο νεαροὶ φίλοι εὐρέθησαν περιεζωσμένοι, συλληφθέντες δ' ἀπήχθησαν εἰς τὰς ἐν Ἡρακλείῳ φυλακὰς, εἶθα ἔμειναν ἕνα περίπου μῆνα μέχρις οὗ, κατόπιν πολλῶν παραστάσεων καὶ ἐγγυήσεων τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς, ἀπελύθησαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν. Ἐν τούτῳ ἐπελθούσης τῆς πτώσεως τῆς Σεβαστουπόλεως, (20 Σεπτ. 1855) τὸ γεγονός ἐωρτάσθη καὶ ἄπασαν τὴν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ πάμπολλοι ἀγαῖδες ἐξευχθήσαν εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Χανίων, ἐν οἷς καὶ εἰς τὸ χωρίον Κυρτωμάδων, ἀπέχοντι μίαν ὥραν πρὸς δυσμὰς τῶν Χανίων. Ἐνταῦθ' ἀπαρέτυχε καὶ ὁ ἡμέτερος Χατζῆς μετὰ τινος Σφαιανοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Μιχαῆλ Γιανναράκη (Γιάνναρη) ἢ Γιανναρομιχαῆλ. Οἱ Τοῦρκοι ἀβροδοὶ συνελθόντες ἐώρταζον καὶ εὐωχοῦντο, θορυβῶδως καὶ ἐπιδεικτικῶς ἐπέυφημοῦντες ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν νικηφόρων συμμάχων αὐτοῦ, χλευάζοντες δὲ

καὶ ὀνειδίζοντες τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας καὶ τὴν ὀρθόδοξίαν.
Ἐκ τῶν ὕδρων καὶ προσβλητικῶν προπόσεων τῶν ἀγάδων, ἐξε-
ρεθισθέντες οἱ δύο ἐξάδελφοι Μιχάλης καὶ Μιχαήλης ἐπετέθησαν
μόνοι κατὰ τῶν συμποσιαστῶν καταλαβόντες ἑκάτερος τὸ ἕτερον
ἄκρον τῆς ὁδοῦ ἐν ἧ εὐωγοῦντο, διέλυσαν τὸ συμπόσιον, συνέ-
τριψαν τὰ σκευῆ καὶ μουσικὰ ὄργανα, ἔδειραν τοὺς κωμαστάς,
καὶ κατετραυμάτισαν διὰ ράβδων καὶ μαχαιρίων ἑπτὰ ἐκ τῶν πα-
νηγυριστῶν Τούρκων. Τοῦ παραδόλου τούτου τολμημάτος σφίζεται
καὶ δημῶδες ἔπος, οὐ παράτιθέμεθα ὡς τοὺς κυριωτέρους στίχους.

Ἦς τὸν Κυρτωμάδο ἔγινεκε ἓνα καλὸ σιμποῦσι
κι' ἀναγελοῦν τὸ Μόσκοβη μικροὶ μεγάλοι Τούρκοι.
Καὶ κάλεσμα ἔκάμανε ἀπὸ τῆ χώρα μέσα
ἔς τὸν Κυρτωμάδο βγήκατε τὰ κάμουνε τὴν φέστα.
Μὲ τὰ βιολιά ἐβγήκατε καὶ μὲ τὸ ἀναγαράδες,
μὲ λύραις κι' ἄλλα ἄργατα εἰκοσιδύο ἀγάδες.

Καὶ τὸ τραπέζι σταίσανε οἱ Τούρκοι ἔς τὸ σοκάκι
εὐτότος ὁ Μεμέτ ἀγάς κι' αὐτὸ τὸ Μουσταφάκι.
Καὶ δύο Ῥωμοὶ ἄρχαν ἐκεῖ, καλοὶ νελεχανῆδες
κι' ἐκάθουσαν εἰς τὸν καθέ ὡσὸν τοῖι τσελεπήδες.
Ξαδέρφοι ἦτανε κι' οἱ δύο, τὸν ἓνα λὲν Μιχάλη.
κι' εἶπε καὶ παπαδόπαιδο Χατζῆς καὶ παλληκάρι.
Τὸν ἄλλο λένε Μιχαήλη κι' εἶπε καὶ Σφακιστάκι,
κι' οἱ δύο τοῖι μακελλέψανε τοῖι Τούρκους ἔς τὸ σοκάκι.
Οἱ Τούρκοι τραγουδοῦσανε κι' ἔλεγον ματινάδες,
« τὸ Ρούσιο ἐνίκησαμε νά 'στε πάντ' ἀραγιάδες ».
Καὶ ὁ Χατζῆς τῶν ἤλεγε « μὴ λέτε γιὰ τὸ Ρούσιο,
μὰ ἔς τὰ χαρτιά μας βρίσκομε πῶς θὰ ξεβγή ὁ Τούρκος.

Τοῦτα τὰ λόγια εἶπανε κι' ἐβγήκα οἱ τσελεπήδες,
καὶ εἰς τὰ χέρια των βαστοῦν γδομνοὺς τοῖι πασαλῆδες.
Ἀπάνω τῶνε χύνονται καὶ μπαίνουν καὶ κτυποῦσι
καὶ σποῦν τοῖι κεφαλαῖς τῶνε καὶ χρίαι δὲ ῥωτοῦσι.
Καὶ τὰ ποτήρια ὀπάσανε κι' ἔσπασαν καὶ τὰ πιάτα,
καὶ τὰ φαγιά ὀκορπίσανε κι' ἐπίασαν τὰ σοκάκια.

Τοῦ Μουσταφάκη κάμανε πότερα τὸ βιολί του,
ὁποῦ τὸ γλέντιζ' ὁ φτωχὸς κι' ἐβγανε τὸ ψωμί του.
Λύνεται ὁ Μεμέτ ἀγάς, ὁποῦ 'τον ἀντρεωμένος,
μιά μαχαιριά τοῦ δῶκανε κι' ἔτεσε λιγωμένος.

Προβαίνει κι' ὁ Μπεχτάς' ἀγᾶς ὅγιά νὰ σιργιανίση.
 κ' ἐπαίξανέν του μιὰν πατὲ καὶ λῶ πῶς θὰ φοφήση.
 Κ' ἕνας ἀράπης ἤλεγε « οὐλοὶ μας νὰ χωστοῦμε,
 καὶ δυὸ Ῥωμηοὶ 'μαρίσαρε καὶ θὰν ἀφανιστοῦμε ».

Τῇ ὑστεραίᾳ τοῦ γεγονότος τούτου συνελήφθησαν 17 συγγενεῖς τῶν δύο ζωηρῶν ἐξαδέλφων, κατεδιώκοντο δὲ συντόμως καὶ οἱ δράσται. Ἄλλ' ἀνακληθέντος ὁμοῦ αἴφνης τοῦ τότε γενικοῦ Διοικητοῦ, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Βελῆ Πασᾶς, ἔσπευσε νὰ πολύση τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς 17 ἀθῶους, διεμήνυσε δὲ δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων προκρίτων πρὸς τοὺς φυγάδας ἐξαδέλφους νὰ προσέλθωσιν ἀφόβως, διαβεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι οὐδαμῶς θέλουσι φυλακισθῆ ἄλλ' ἀπλῶς ἐξετασθῆ περὶ τοῦ συμβάντος. Καὶ παραπεισθέντες οἱ δύο νεανίαι προσῆλθον, ἀλλὰ μόλις ἐνεφανίσθησαν πρὸς τὸν Πασᾶν καὶ εὐθὺς ἐρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Ἐκεῖθεν μετηνέχθησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ φρούριον τῆς Ῥεθύμνης, κατεδικάσθησαν δὲ νὰ ἀγγαρεύωσιν ἐν τῇ βορβοροφάγῳ τοῦ λιμένος. Μετὰ μακρὸν χρόνον ἀπελπίσαντες περὶ σωτηρίας ἐπεχείρησαν νὰ δραπέτευσωσι, θραύσαντες τὰς βαρεῖας ἀλύσεις, τῇ κρυφίᾳ συνδρομῇ τῶν ἀδελφῶν Μπερσιμιτζάκη. Καὶ ἐξέφυγον μὲν ἐκ τῶν φυλακῶν, ἀλλ' εὐθὺς ἔπειτα συνελήφθησαν ὁ μὲν Μιχαὴλ καταλιθοβοληθεὶς ἔξω τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν περικυκλωσάντων αὐτὸν Τούρκων, ὁ δὲ ἡμέτερος Χατζῆς κατεπεσὼν ἐκ τῶν ἐπάλλεων τοῦ φρουρίου εἰς βορβορώδη τάφρον. Ἐπαναχθέντες οὕτω μετὰ προπηλακισμῶν καὶ ἀγρίων αἰκισμῶν εἰς τρομερώτερα δεσμὰ ἀπελύθησαν μετὰ ἐπτάμηνον εἰρκτὴν συνεπείᾳ ἀδιαλείπτων παρχοστάσεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν Λακκιωτῶν καὶ Σφακιανῶν, καὶ ἀφ' οὐ οἱ ἐν Κυρτωμάδῳ παθόντες Τούρκοι ἔλαβον ἀποζημίωσιν 140 λιρῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ βίος τοῦ Χατζῆ Μιχαὴλ εἶνε συνεχῆς σειρά πολιτικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν πραξιοπηγμάτων κατὰ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ ἀδιάλειπτος συνέχεια διωγμῶν, ταλαιπωριῶν, φυλακίσεων καὶ μαρτυρικῶν παθῶν ὑπὲρ πατρίδος. Τῷ 1856 ἐπιταχθέντος ὑπὸ τῆς Πύλης προσθέτου φόρου πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐξηντλημένων ἐκ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου οἰκονομικῶν αὐτῆς, καὶ ἐπιβληθείσης ἀγγαρείας πρὸς κατασκευὴν ὁδοῦ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς νήσου, ἀπὸ Ἡρακλείου εἰς Κίσαμον, ἐνηργήθη ἐν Λάκκοις, ἡγουμένου τοῦ ἡμετέρου Χατζῆ, συνάθροισι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν πρὸς διαμαρτυρίαν καὶ ὑποκίνησιν ἐπαναστάσεως. Ἡ συνάθροισις ἐπισημοποιηθεῖσα κατῆλθεν εἰς τὰ ἔκτοτε ὀνομαστὰ καταστάντα Μπουτσουνάρια ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ τότε ἀξίου προξένου τῆς Ἑλλάδος

Κανάρη. Ἡ Γενικὴ Διοίκησις προέβη ἀμέσως εἰς καταδίωξιν καὶ σύλληψιν τῶν πρωταιτίων, δλόκληρον δὲ τάγμα στρατοῦ ἐκπεμφθέν νύκτωρ εἰς Λάκκους συνέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τὸν Χατζῆν καὶ ἀπήγαγεν αὐτὸν πομπωδῶς εἰς Χανία. Ἄπειρον πλῆθος Τούρκων, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Χουσινῆ Πασᾶς μετ' ἀνωτέρων ἀξιοματικῶν καὶ τῆς μεγάλης μουσικῆς, προειδοποιηθέντες ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου καὶ παρέλαβον πανηγυρικῶς τὸν δέσμιον Χατζῆν. Ἡ ἀπόφασις τῆς Κυβερνήσεως ἦτο ὅπως ἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς τὰς εἰρηκτὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὸ καὶ ἀπεστάλη πρὸς τοῦτο εὐθὺς εἰς Ἡράκλειον. Ἐνταῦθα ἐλθὼν ἔπειτα αὐτὸς ὁ Χουσινῆς διεκήρυξε τὴν ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως εἰπὼν μάλιστα χλευαστικῶς ἐνώπιον τοῦ τότε Μητροπολίτου (νῦν Πατριάρχου) καὶ πλείστων πολιτῶν· «ἰδοὺ ὁ Ἀχιλλεὺς σασ, ὁ λαοταράκτης! πηγαίνει εἰς τὴν Πόλιν διὰ τὰ πληρωθῆ τούς κόπους του· ἐκεῖ θὰ μάθῃ τὰ ἐπαναστατῆ κατὰ τῆς κυβερνήσεως».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολυάριθμοι φίλοι τοῦ Χατζῆ ἔσπευσαν νὰ διαμαρτυρηθῶσιν εἰς τὰ Προξενεῖα, μάλιστα δ' εἰς τὸ Γαλλικὸν παρ' οὗ ἐζήτησαν ἰδιαίτερος τὴν προστασίαν τοῦ καταθλιβομένου Κρητικῷ λαοῦ. Ὁ Πρόξενος παρέπεμπε τοὺς ἐκάστοτε προσερχομένους πρὸς τὸν καθολικὸν ἀρχιερεῖα, ὅστις ὑπηγόρευεν αὐτοῖς τὸ σύμβολον τῆς καθολικῆς πίστεως καὶ εἶτα ἐνεχειρίζε σταυρόν, ἀναγνωρίζων οὕτω αὐτοὺς προστατειομένους τοῦ Πάπα. Τὸ ζήτημα ἐλάμβανε νῆδη σοβαρὸν χαρακτήρα, διὸ καὶ ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις τότε πρῶτον ἔσπευσε νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Κρήτῃ Ῥωσικὸν Προξενεῖον. Ἐξαναστάντος δὲ καὶ τοῦ ἡμετέρου Μητροπολίτου, καὶ γενικῆς κατακραυγῆς τῆς ὀρθοδοξίας ἐγερθείσης, ἠναγκάσθη ἡ Πύλη ν' ἀποφυλακίσῃ τὸν Χατζῆν (τῆ 11 Ὀκτωβρίου 1858).

Ἐλευθερωθεῖς οὕτω ἀπὸ τῶν τουρκικῶν δεσμῶν ὁ Χατζῆς μετέβη εἰς Ἀθήνας. Μετ' οὐ πολὺ παρηκολούθησαν αὐτῷ ἐκ διαλειμμάτων πολλοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ ἄλλοι Λακκιῶται, οὕτω δὲ συνέστη ἐν Ἀθήναις στρατιωτικὸν σῶμα, ὅπερ καὶ ἐγένετο ἀντικείμενον θαυμασμοῦ διὰ τὸ παράστημα καὶ κάλλος τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως λόγοι ἐσωτερικοὶ προκάλεσαν τὴν διάλυσιν τοῦ Κρητικῷ τάγματος, ὃ δὲ Χατζῆς ἠναγκάσθη νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Κρήτην (1860), ἀλλὰ κρύφα διὰ πλειαρίου. Ὁ τότε γενικὸς Διοικητὴς Ἰσμαήλ Πασᾶς διεμήνησεν αὐτῷ δολίως ἵνα προσέλθῃ, οὗτος δὲ παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων καὶ προσελθὼν μετὰ 18 γερόντων, εὐθὺς ἐρρίφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὰς φυλακὰς, ἀποπεμφθέντων ἀποτόμως τῶν γερόντων. Μακρὸν χρόνον διατρίψας ἐν τῇ εἰρηκτῇ καὶ ἀπελπίσας περὶ σωτηρίας διανοήθη νὰ δραπετεύσῃ, πρὸς τοῦτο δ' ἔτυχε προθύμου ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν

ἐν Χανίοις φίλων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ μακαρίτου χρηστοτάτου πολίτου Ἑρρίκου Μοάτσου. Ἄλλοι φίλοι—καὶ τοιοῦτους εἶχεν ἤδη ὁ Χατζῆς πάντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κρήτης—προσεπόρισαν αὐτῷ ἐπιτηδεῖας κατάλληλα ἐργαλεῖα πρὸς ἐκκοπὴν τῶν ἀλύσεων καὶ διατρήσιν τῶν τοίχων τῆς εἰρκτῆς. Ἐσπέρα ἀποδράσεως ὤρισθη ἡ πρώτη ραμαζανίου, καθ' ἣν οἱ φύλακες, πειναλέοι ὄντες ἐκ τῆς πανημέρου νηστείας, ἤθελον βίβῃ εἰς τὸ δεῖπνον. Ὀλόκληρον τὸ χωρίον Λάκκοι—ἱερουργούντος μετὰ παλλομένης καρδίας τοῦ γέροντος πατρὸς τοῦ Χατζῆ-παππά ἐδέοντο ἐναγωνίως καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην, ἣ δὲ μνηστὴ αὐτοῦ γονυκλινῆς ἐνώπιον τῆς Παναγίας ἐδέετο δακρυρροῦσα. Ἐν ταύτῳ εἰκοσιοκτὼ ἐπίλεκτοι Λακκιῶται κατελθόντες περὶ δυσμᾶς ἡλίου εἶχον τοποθετηθῆ οἱ μὲν πολλοὶ αὐτῶν ὑποκάτω τῶν φυλακῶν, εἰς τοὺς πόδας τοῦ τείχους καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης, τινὲς δ' ἐτάχθησαν ἀλλαγῶ καὶ περὶ τοῦ φρουρίου ὡς φρουροί. Ἐπιστάσης τῆς ὥρας ὁ Χατζῆς μετ' ἀπελπιστικὸν ἀγῶνα διατρητικῆς ἐργασίας ἐξορμήσας μετὰ δύο ἄλλων φίλων συνδουλωτῶν κατεπήδησεν ἐκ τοῦ τείχους κατὰ τῶν βράχων τῆς θαλάσσης καὶ ἔμεινε λιπόθυμος ἐκ τῆς βαρείας πτώσεως. Οἱ ἐκεῖ παραδοκοῦντες Λακκιῶται ἀναρπάσαντες αὐτὸν ἀμέσως ἐκόμισαν διὰ στρατηγικῶν κινήματων ἀσφαλῶς εἰς Λάκκοις, ἣ δὲ αἰσία ἐπάνοδος καὶ σωτηρία αὐτοῦ ἐωρτάσθη μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπολυτρώσεως ταύτης ἐκτίσθη ὑστερον ἐν τῷ ἱστορικῷ καὶ ἐπαναστατικῷ ὄροπέδιῳ τοῦ Ὀμαλοῦ ναὸς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος.

Ἄφ' ἑτέρου ἢ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ καὶ τῇ ἐπαύριον ταραχῇ καὶ ἀναστάσις τῆς πόλεως Χανίων ὑπῆρξε μεγίστη. Ἡ Διοίκησις ἐξέπεμψεν εὐθὺς πανταχόσε διάφορα ἀποσπάσματα, ἐκίνησε δὲ πάντα λίθον ὅπως συλλάβῃ τὸν δραπέτην Χατζῆν, ἀλλ' ἡ ἀμέριςτος ἀγάπη καὶ πάνδημος λατρεία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ περιεφρούρει εὐλαβῶς αὐτὸν πανταχοῦ, μέχρις οὗ ἡ Πύλη εἴτε πιεσθεῖσα εἴτε εἰσακούσασα εἰς ὑψηλὰ εἰσηγήσεις ἀπένευμεν αὐτῷ αὐτοκρατορικὴν χάριν.

Ὁ ἀπὸ τοῦδε βίος τοῦ ἀνδρὸς δὲν εἶνε πλέον ἰδιωτικὸς, ἀλλὰ πολιτικὴ ἱστορία τῆς ὅλης Κρήτης, γνωστὴ παντὶ Ἑλληνι ἀκολουθήσαντι τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ὄραμα. Ἡ μακρὰ καὶ ἥρωικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866-69 εἶνε νέα Τρωικὴ ἱστορία τῆς Κρήτης, οὐδεὶς δὲ τῶν πρωτοστατούντων ἡγετῶν δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὰ πρωτεῖα ἀπέναντι τοῦ Χατζῆ Μιχάλη. Ἐν τῷ μακρῷ καὶ παραδειγματικῷ τούτῳ ἀγῶνι, ὅστις ὑπῆρξε σειρὰ πολιτικῶν περιπετειῶν, μαχῶν, αἱμάτων, θυσιῶν καὶ ἀνδραγαθημάτων, ἀλλ' ὅστις ἐδόξασε τὰ Κρητικὰ ὄπλα καὶ ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν δ-

νομα, ἐκάστη σελὶς μετὰ πλήρους εὐαρεσκείας καὶ ὑπερηφανίας διακηρύττει τὰς ἐξόχους ὑπηρεσίας τοῦ Χατζῆ Μιχάλη. Ὁ ἀνὴρ πανταχοῦ ἠγείται, προκινδυνεύει, αὐτὸς προπυρρουμενός καὶ παράδειγμα ἑαυτὸν παρέχων, συμβιβάζει τὰ διςτῶτα, ὑπερασπίζει καὶ φιλοξενεῖ μετ' αὐτοθυσίας τοὺς κατὰ καιρὸν ἐκπεσόντας τῆς λαϊκῆς εὐνοίας συναδέλφους ὀπλαρχηγούς, θυσιάζεται δὲ προθύμως ὑπὲρ ἄλλων κενοδόξων. Οἱ προηγούμενοι ὑπὲρ πατρίδος μαρτυρικοὶ αὐτοῦ ἄθλοι καὶ ἡ ἐκάστοτε διακρανουμένη ἀφιλοκέρδεια καὶ ἐθελοθυσία αὐτοῦ ἀνυψοῦσιν αὐτὸν ὑπεράνω πάσης μικροφυχίας καὶ φθόνου. Οὐδέποτε οὐδαμῶ ὑποπετεύθη ἢ κατηγορήθη τὰ κοινὰ ἐπιβουλεύων καὶ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἀποβλέπων ἢ πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ χαριζόμενος. Τὰ ἐξαιρετικὰ ταῦτα καὶ πανθομολογούμενα προσόντα, ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ οἷα αὐτοῦ ἀντιλήψεις καὶ νοημοσύνη, ἐπὶ πᾶσι δ' ἡ διοικητικὴ αὐτοῦ ὑπεροχὴ καὶ ἀκάματος ἐνεργητικότης, παρέχουσιν αὐτῷ σιωπηρῶς ἀλλ' ὁμοφώνως πρωτοβουλίαν ἐν τῷ στρατιωτικῷ ἐπιτελείῳ. Τούτοις προσθετόν ἐστι καὶ τὸ ὑπέροχον αὐτοῦ παράστημα καὶ κάλλος, καθ' ὅλου δ' ἡ σωματικὴ αὐτοῦ εὐρωστία καὶ ἔκτακτος ταχύτης καὶ τόλμη ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς κινήμασιν ἐπιβάλλουσιν αὐτὸν ἡγεμονικῶς ἐνώπιον παντὸς στρατιώτου. Αἱ ἀδιαφιλονίκητοι αὐταὶ ἀρεταὶ προσεπέρισαν αὐτῷ τοιοῦτον γόητρον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ὥστε πολλαχοῦ ἀπεδόθησαν αὐτῷ καὶ μυθικαὶ ἰδιότητες. Ὁ τότε Πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς Γουλιέλμος Στίλλμαν συγγράψας ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, καίπερ παντάπασιν ἀγνοῶν προσωπικῶς τὸν ἄνδρα, πολλαχοῦ ἐξαιρεῖ τὰς πράξεις καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ὑπεράνω παντὸς ἄλλου ἡγέτου. «Ὁ Χατζῆ Μιχάλης» λέγει ἐν σελ. 105 «ἀναμφιβόλως διεδραμάτισε τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον τῆς ἐπαναστάσεως. Γόνος ὢν στρατιωτικῆς οἰκογενείας ἐκληρονόμησε παρὰ τῷ λαῷ πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀληθῶς στρατηγικὰ προσόντα καὶ ἀκατάβλητον ἀνδρείαν, ἅπερ κατέστησαν αὐτὸν φόβητρον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Πολλάκις παρετήρησα ὅτι οἱ Κρήτες ἀσυναίσθητως ἀπεμιμοῦντο τὴν Ὀμηρικὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀχιλλέως προκειμένου περὶ Χατζῆ Μιχάλη, κατὰ προτίμησιν ἐξυμνοῦντες ὡς κυριώτατα αὐτοῦ χαρακτηριστικὰ τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν, τὴν μυθώδη αὐτοῦ ῥώμην καὶ τὸ πελώριον αὐτοῦ παράστημα».

Καταδικασθεὶς τῆς μεγαλουργοῦ ἐκείνης ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς Εὐρώπῃς καὶ δεσμευθεὶς τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Σύρου ὑπὸ τοῦ Χόβαρτ, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τοὺς Κρήτας. Ὁ Χατζῆ Μιχάλης πε-

ρικλεισθεὶς τότε ἐν Σαμαριᾷ τῶν Σφακίων μετὰ τῶν περιλειπομένων ὀλίγων συναδέλφων καὶ ἀκολούθων αὐτοῦ, καὶ πολιορκούμενος δεινῶς ὑπὸ τριῶν ἐχθρῶν—τῶν Τούρκων, τῆς πείνης καὶ τῆς χιόνος—ἀναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὠδήγησεν αὐτὸν μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν εἰς Χανία. Ὁ τότε Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης Χουσεῖν Λύνη Πασᾶς παραλαβὼν αὐτὸν καὶ μόνον ὡς πολιτικὸν αἰχμάλωτον μετέβη πανηγυρικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐφ' ᾧ καὶ διωρίσθη ἀμέσως Μέγας Βεζύρης. Ὁ Χατζῆ Μιχάλης ἐτέθη αὐτόθι ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν, ἐτύγχανεν ὁμως ἐξαιρετικῆς περιποιήσεως παρὰ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου καὶ ἐκτάκτων τιμῶν παρὰ τῶν αὐτόθι ὁμογενῶν. Μετ' οὐ πολὺ ἡ Πύλη νομίσασα ὅτι διὰ παροχῆς γενναίας συντάξεως ἤθελεν ἐξυδετερώσῃ εἰς τὸ μέλλον τὸν ἀδάμαστον χαρακτῆρα τοῦ ἠρωικοῦ τῆς Κρήτης τέκνου, ὥρισεν αὐτῷ μηνιαίαν σύνταξιν τεσσαρκακονταλίρων. Ἀλλ' ὁ Χατζῆς, ὅστις οὐδέποτε οὐδεμίαν πρότερον εἶχε δεχθῆ ἀμοιβὴν ἢ ὑπηρεσίαν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, καταφρονήσας ὑπερηφάνως καὶ τὸ δέλεαρ τοῦτο, ἐδραπέτευσε, τῇ μυστικῇ βοήθειᾳ τοῦ τότε Ῥώσου Πρεσβευτοῦ Ἰγνάτιεφ, εἰς Ῥωσίαν. ἔνθα καὶ ἔτυχε χριστιανικωτάτης καὶ μεγαλοψύχου παρὰ τοῦ Λύτοκράτορος προστασίας.

Ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπαναστάσει τοῦ 1878 ὁ Χατζῆ Μιχάλης, κεκτημένος ἤδη ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὄπλαρχηγὸν ἀδιαφιλονίκητα δικαιώματα καὶ προσόντα διεδραμάτισε καὶ αὐτὸς ἀναντιρρήτως πρῶτιστον πρόσωπον, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τῆς γενναιότητος, ἀφιλοκερδείας, ἐθελουσίας, καὶ ἀδόλου φιλοπατρίας ἀναπτύξας, ἐκάστη δὲ σελὶς τοῦ βραχέος τούτου ἀγῶνος μαρτυρεῖ τοῦτο.

Καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ δ' αὐγεῖ ἐπαναστατικῷ κινήματι τοῦ 1889 ἀνεξάρτητος ὢν καὶ ὑπεράνω πάσης κομματικῆς χροιάς καὶ συμπαθείας ἰστάμενος, καίπερ μὴ παρατυγῶν ἐν Κρήτῃ, οὐδενὸς ὑστέρησεν ἐν ταῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐνεργείαις. Ἐξ ἐναντίας βλέπων τὰς διὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγῶνων κτηθείσας πολυτίμους προνομίας καὶ Ἑλληνικὰς ἐλευθερίας ἀφαιρουμένας, τὴν δὲ πατρίδα αὐτοῦ ἐξανδραποδίζομένην, ὑπερανθρώπους κατέβαλε προσπαθείας πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ κυβερνήσις ὑψηλοτέρους λόγους καὶ ἐθνικὰ συμφέροντα προβαλλομένη κατέπνιξε τὸ κίνημα. Ἡ καινοφανὴς αὕτη πολιτικὴ, τὴν ταπεινώσιν τῆς Κρήτης ἐπενεγκοῦσα καὶ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα πολυειδῶς καὶ καιρίως βλάψασα, ἀπεδείχθη ἀσύνητος καὶ ἥγιστα φιλόπατρις, βαρέως δ' εὐθύνει τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ἐν συνόψει ὁ μέχρι τοῦδε βίος τοῦ μεγαλυροῦ τούτου καὶ μεγαλοψύχου τέκνου τῆς Κρήτης. Πλήρης

κίνδυνεμάτων, διωγμῶν, φυλακίσεων, βατάνων, ταλαιπωριῶν, μακρῶν καὶ περιπειωδῶν ἀγώνων καὶ πολέμων, καὶ ταῦτα πάντα ὑπὲρ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του. Ἡ Κρήτη δύναται εὐλόγως νὰ σεμνώνηται ἐπὶ τοιοῦτοις τέχνοις, ἀλλὰ καὶ ὁ Χατζῆ Μιχάλης δύναται νὰ ὑπερφηανεύηται ἐπὶ τοῖς συναγωνισταῖς αὐτοῦ, μάλιστα δὲ τοῖς λεοντοθύμοις ὀπαδοῖς αὐτοῦ. Λακκιώταις οἵτινες αἰετοῦ ἐν τοῖς προμάχοις πρωτοστατοῦντες ἐπέτελεσαν τὰ μέγιστα ἀνδραγαθήματα.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΣΤΕΡΩ ΜΟΥ

[ΤΗΣ ΟΠΟΙΑΣ Ο ΗΜΕΡΟΔΕΙΚΤΗΣ ΦΕΡΕΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗΝ
ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΜΟΥ]

ΣΙΜΑ 'ς τὸ κρεβδατάκι σου, εἰς τὴν δεξιὰ μεριά σου,
Κρεμέτ' ὁ 'μεροδείχτης σου κομψός, ὡσὰν ἐσένα
Καὶ σὰν κοιμᾶσαι, σὰν 'ξυπνᾷς ἐγὼ στέκω 'μπροστά σου·
Μὲ 'μάτια πάντ' ἀκοίμπτα 'ς ἐσὲ προσηλωμένα.

Μοῦπαν ὅπως κάθε πρωτὶ, τὸ φύλλο σὰν ξεσχίζης,
Καὶ πρὶν μὲ ἰδῆς, καὶ πρὶν σὲ ἰδῶ μοῦ λὲς τὸ «καλημέρα».
Κ' ἐσύ, 'ς τὸν ἴδιο τὸν καιρὸ, ποῦ μὲ καλημερίζεις,
'Αφ' τῆ ζωῆ μου ξεκολλᾷς, ψυχὴ μου, μίαν ἡμέρα.

Μὰ μήπως δὲν 'ς τῆ 'χάρισα; 'Δικὴ σου εἶν' ἡ ζωῆ μου·
'Σ ἐσένα τὴν ἀφιέρωσα, 'σὰ ῥόδο μάθιδέ τη.
Εἰς τὴν ἡμέρα, ποῦ ἀφαιρεῖς ἀπὸ τὴν ὑπαρξί μου,
Διὸ μοῦ χαρίζ' ἡ ἀγάπη σου, διὸ 'μέραις μοῦ προσθέτει.

Ἰανουάριος, 1891.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΤΖΩΚΗΣ

ΨΗΦΙΔΩΤΟΝ

(Ἐκ τῆς συλλογῆς Δ. Κ. Βαρδουσιώτου)

Οὐδέποτε ἄνθρωπος ἔσχε μεγάλας ἀρετάς ἄνευ κακιῶν.
(Ῥουσσώ)

Τὸ βιβλίον εἶνε πολλάκις ἡ ἀποκάλυψις τοῦ χαρακτήρος καὶ
τῶν ἠθῶν τοῦ ἰδιοκτήτου αὐτοῦ.
(Μερό)

Δός μοι ἐν πιστήριον νὰ σοῦ κρημίσω ἓνα θρόνον.
(Φραγκλίνος)

"Ὅστις κλέψῃ ἄπαξ, δύναται νὰ γίνῃ τίμιος ἄνθρωπος· ἀλλ'
ὅστις κλέψῃ δις, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ καὶ τρίτην κλοπὴν.
(Ἰνδικὰν λέγουν)

— Μ' ἔκλεψαν...

— Πόσον λυπούμαι διὰ τὸ δυστύχημά Σου!

— Ὅλα τὰ χειρόγραφα τῶν στίχων μου...

— Πόσον λυπούμαι τὸν κλέπτην σου!

(Λεβέρτιν)

Εἰς τὴν τύχην πρέπει ν' ἀφίνης πάντοτε ἐν παράθυρον ἀ-
νοικτόν.
(Ἴταλ. λέγουν)

Πολὺ εὐμορφα γορεύει ἐκεῖνος εἰς ὃν ἡ τύχη τραγουδεῖ.
(ὅκ).

Δι' ἐκείνους, οἵτινες ἀγαπῶσι, τὸ ἥμισυ τῆς εὐτυχίας εἶνε νὰ
τοὺς λησμονῇ ὁ κόσμος
(Ἄλβέρτος Δελεζ).

Ἡ τιμιωτέρα γυνὴ κολακεύεται, ὅταν μάθῃ, ὅτι θαυμάζεται.
(ἄστ).

ΧΟΡΕΥΤΙΚΟΝ ΣΚΑΛΑΘΥΡΜΑ

QN dansera. Είναι ἡ τυπικὴ φράσις, ὁ περιληπτικὸς ἐπίλογος δι' οὗ εὐρὺ ἀνοίγεται στάδιον εἰς τὰς χορευτικὰς διαθέσεις παντὸς ἀπογόνου τοῦ Ὀρφῆως καὶ τῆς Μούσης Τερψιχόρης· ὅστις τὸσάκις περιέβαλε διὰ μαγικοῦ πέπλου τὰ ὄνειρα σφριγώσης παρθένου· ὅστις ἠνάγκασε ποδαγρὸν γεροντοπαλλήκαρον νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς μὴ προόδου τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, χωρὶς ἐν τούτοις τοῦτο νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ καταστῇ αἰσθητὴ εἰς βάρος τῶν καταπατουμένων ποδῶν μας ἢ ὑπέρμετρος χορευτικῆ αὐτοῦ ζωηρότης· ὅστις ἀπεστέρησε τῆς περικνημίδος τῆς Ἀγγλίδας ἡγεμονίδα, καὶ περὶ οὗ τέλος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐνησχολήθη ἐπὶ πολὺ ἡ ἀνθρωπότης.

Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα ὁ χορὸς ἐμφανίζεται ὑπὸ διαφόρους ἐκάστοτε φάσεις ἀναπτύξεως καὶ τελειότητος, ὅτε μὲν ἀπασχολῶν αὐτὴν ταύτην τὴν Βασιλείαν ὡς ἐπὶ Ἑρρίκου τοῦ Δ' ἐν Γαλλίᾳ, ὅποτε κατὰ τὴν ἐκφρασίαν εὐφροῦς Γαλάτου οὐδέποτε ὁ γαλλικὸς λαὸς ἐχώρευσε περισσώτερον, ὅτε δὲ διαιρῶν τὴν κοινωνίαν ὀλόκληρον εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ χορευτοῦ ὡς συνέβη ἐν Παρισίοις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν δύο περιφρήμων χορευτῶν τοῦ Μελοδράματος τοῦ Vestris καὶ τοῦ Dupont, ἢ τέλος γαργαλίζων τὸν σεμνότυπον κληρὸν προτιμήσαντα τὰ θέλητρα τῆς εὐτόρνου Τερψιχόρης, τῶν ρυπαρῶν γενεῶν τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου ἢ ἄλλου τινὸς γεννάδα τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ἐπὶ πᾶσαν ἔποψιν ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ ὑποδείξῃ τις

ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἔννοια, ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς τερπνῆς καὶ ὠφελίμου ταύτης διασκεδάσεως παρεξηγήθησαν πλειότερον ἢ ὅσον τὴν σήμερον. Ἐὰν ἡ Ἄρτεμις ἢ αἱ Ἀμαζόνες δικαιῶνται νὰ ἐγείρωσι παράπονα κατὰ τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον κατέρριψε τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ἡ δὲ κυνηγετικὴ καὶ ἡ ἱππευτικὴ κατέρρευσαν μετὰ τῶν ρωμαντικῶν ἰδεῶν τῶν ἱπποτικῶν χρόνων, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τῷ κατ' ἐξοχὴν θετικῷ καὶ ὁ χορὸς ὑπέστη ἐπίσης μεγίστας ἀλλοιώσεις.

Ἐξ ὅλης ἐκείνης τῆς πομπώδους καὶ μεγαλοπρεποῦς τῶν παρελθόντων αἰῶνων ὀρχήσεως, ἀνερχομένης μέχρι τῶν Κορυθάντων καὶ τῆς Κυβέλης, καθ' οὓς αὕτη διείπεται ὑπὸ κανόνων αἰσθητικῆς καὶ ρυθμικῆς ἀπῆται δὲ ἰδιοφυῖαν, εὐμέλειαν καὶ εὐφυῖαν ἀκόμη, ὡς διατείνεται ὁ Λουιανός, ἀρ' ἣς ἐποχῆς ὁ Ὅμηρος συγκατέλεγεν αὐτὴν μετὰ τῶν ἐκ θεοῦ δῶρων, αὐνιστᾶτο δ' ἐπὶ χρυσοῦ τῆς Γαλλίας αἰῶνος ἰδιαίτερα τοῦ χοροῦ Ἀκαδημία ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ἸΔ', παρῆλθε τοσοῦτος χρόνος καὶ ἐπῆλθεν τοιαῦται ἀλλοιώσεις, ὥστε βεβαίως ἤθελεν ὠχριάσει ὁ Βολταίρος, ὅτε τὸν χορὸν κατέτασσε μετὰ τῶν καλῶν τεχνῶν ἢ ὁ Lamenn, ὅστις ἀπῆται παρ' αὐτοῦ ἔκφρασιν καὶ ὀμιλίαν.

Φαντασθῆτε μεθ' ὁποίου οἴκτου ἤθελεν ἀτενίσῃ τὰς σημεριᾶς ἡμῶν ὀρχήσεις, ἢ κυριολεκτικώτερον τὸν ἐν ταῖς αἰθούσαις ποδοβολητόν, ἢ ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος χορεία τῶν Δρυῶν ἐξελισσοῦσῶν, ὑπὸ τοὺς ἤχους τοῦ αὐλοῦ, ἐν εὐρύθμοις καὶ ἁρμονικαῖς κινήσει τὴν πλουσίαν αὐτῶν κόμην πρὸ τῶν ἐπευφημούντων Σειληνῶν, ἢ ὁ Λουδοβίκος ἸΔ' ὁ διεκδικῶν μετὰ τῶν συγχρόνων του τὸν τίτλον τοῦ πρώτου χορευτοῦ, ὅτε διηύθυνεν ἐν ταῖς χρυσαῖς τῶν Βερσαλλιῶν αἰθούσαις τὸ Menuet ἢ τὴν Gavotte μετὰ τῆς Mine de Maintenon, ἀνασυρούσης εὐχάριστος τὰ κράσπεδα τῆς ἐσθῆτος τῆς, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπεκαλύπτετο ὁλόκληρος ἡ τότε Γαλλία.

Autres temps, autres moeurs !

Βεβαίως. Διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, ἐπελθούσης γενικῆς μεταβολῆς τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, μεταβληθέντος τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, τὰ πάντα ἔλαβον διάφορον ὄψιν, ὁ δὲ σημερινὸς ἥρως τῶν αἰθουσῶν τῆς Κατ' Χ. ἀρκεῖται εἰς ὀλίγους στροβιλισμούς, καὶ τούτους λίαν ἀδεξίους πολλάκις, τῆς ἐκπα-